

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך מג, תשנ"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

אמי, אבי והלשון העברית

אמי, לאה לבית רייכגוט, הייתה קנאית גדולה לעברית. מעין "גדוד מגיני השפה" המונה חייל אחד, במושבה הקטנה.

אבי, משה דוד, ואמי דיברו ביניהם עברית עוד בהיותם בפולין. אבי, שבנעוריו למד בישיבה ובבחרותו בסמינר למורים עברים, לימד דקדוק, ספרות, תנ"ך, בגימנסיה העברית של "תרבות" בוולוצלבסק, ואמי, שידעה היטב את השפה מלימודיה באגודה הציונית בעיירתה שרנסק, הייתה עזר כנגדו. בחצר ביתה של משפחת אבי, גרינברג, התגוררה גם משפחת אורבך, והנער אפרים – שלימים נעשה אחד מגדולי המלומדים ביהדות, נשיא האקדמיה למדעים וחבר האקדמיה ללשון העברית – למד עברית אצל אבי, ותלמוד ופוסקים אצל אבי-אבי.

בבואנו לרעננה בשנת תרפ"ז, הייתה זו מושבה שמנתה כארבעים משפחות, בתיה הקטנים וצריפיה פזורים משני צדי של רחוב ארוך של חול, וסביבה פרדסים צעירים ואוהלי השבט הבדואי אבו-קישק. אבי ייסד בה את בית-הספר והחל מלמד בו, ולו 12 תלמידים בשלוש כיתות, בחדר-צריף אחד.

רוב "המתישבים" – אלה שהיו להם חלקות אדמה ליד בתיהם, פרדס, מטע-טבק, שדה – באו מאמריקה, מפולין ומליטא, ודיברו יידיש; הפועלים השכירים, שמוצאם מ"גדוד העבודה" המפורק – דיברו רוסית ועברית. אמי, שהייתה בעלת מזג פעלתני ותוסס, החליטה שעליה להשליט את העברית במושבה, ועשתה זאת בשיטת "כופין אותו עד שיאמר רוצה אני": עם כל הנפגשים בדרכה, ברחוב, בחנות, במרפאה, בשדה, הייתה מדברת אך ורק עברית, בין שהבינו מה שאמרה בין שלא הבינו. ואם הביעו תמיהה או סרהוב, הייתה מוכיחה אותם על פניהם, שפה, בארץ ישראל, הם חייבים לדבר עברית, ואם אינם יודעים מלה, שישאלו, והיא תאלפם דעת; והייתה מעכבת אותם לעתים לשעה ארוכה באמצע ענייניהם ובאמצע ענייניה, כדי להסביר להם משפט, ביטוי או פתגם, מה מקורם ומה הקשרם, וכל מיני

פירושים ודרושים הסובבים אותם, למען ישכילו, ורק משום הכבוד כלפי אשת מורה לא ברחו מפניה מקוצר רוח. בכל הסכסוכים שבין ה"מתיישבים" והפועלים, עמדה היא לצד הפועלים, לא רק מפני שהצדק, סברה, הוא תמיד עם היחפנים, חסריהפרוטה, אלא גם מפני שהם דיברו עברית, והיו בברית אחת אתה, כביכול.

העברית של אמי לא הייתה לשון-דיבור רגילה, כפי שהייתה רווחת באותם ימים. היא הייתה מתבלת אותה ומקשטת ומפרכסת אותה בניבים מקראיים ותלמודיים, כגון: אל תתלה בי בוקי-סריקי; טול קורה מבין עיניך; נו, באמת, טוביה חטא וזיגוד מינגד? סלח לי, אתה פותח בכד ומסיים בחבית; הגד נא לי, מה עניין שמיטה אצל הר סיני? וכיוצא בזה. וכשהיה עליה להשתמש במלים שיש להן נרדפות או מקבילות, הייתה בוחרת תמיד בנדירה ביותר, במוזרה ביותר שביניהן, שרק יחיד-סגולה ידעו אותה. לא לחם שחור ביקשה מן החנווני המסכן, שבקושי ידע עברית, אלא **פת קיבר**, לא לחמניות אלא **גלוסקאות**, לא צנימים אלא **פכסמים**, ושילמה לו, כמובן, לא בגרשים אלא **במעות**. לשון זו שבפיה, די עצבנה את השומעים, שראו בה משום התרברבות או התנשאות עליהם.

ולנו, הילדים, היא "עשתה בושות" עם העברית שלה.

התגוררנו בצריף ערום וסדוק, ומשכורתו הזעומה של אבי לא הספיקה לפרנסתנו. אמי, אישה חרוצה ובעלת יזמה, החלה בהקמת משק-עזר במגרש שמאחורי הצריף. קנתה בכפר הערבי הסמוך, ח'רבת עזון, עץ (שלאחר כמה ימים התברר שהיא תיש, וזה הוחלף בעֶגְלָה), ארבע תרנגולות, שהושיבה אותן לדגור על ביצים, וזרעה ושתלה כתריסר מיני ירקות לצורכי הבית. אז באו עלינו "צרות עבריות" לא שערנון. היא כינתה את מיני הירק והמספוא ואת עשבי-הבר בשמות שאיש במושבה לא שמע עליהם: **טופח ולוף וכרשינה וחרחבינה וחסיית וכרישה**, אלוהים יודע מה עוד. ולא גידלה תפוחי-אדמה כמו כולם, אלא **בולבוסין**, ולא פטרוזיליה אלא **כרפס**, ושלחה אותנו לפרדסים ללקט בשביל התרנגולות, לא רִגְלָה, שכל אחד ידע מה הוא, אלא רִגְלָה. "אימא", עמדו דמעות בעינינו, "למה את אומרת **כרפס**? כולם אומרים פטרוזיליה, למה אצלנו צריך לאמור כרפס?" – "אני אומרת? כתוב במפורש במסכת שביעית **שכרפס** הוא הפטרוזילינון!" – "למה את אומרת בולבוסים כשכולם אומרים תפוחי-אדמה?" – "אם תראה לי איפה כתוב, בתנ"ך, במשנה או בגמרא תפוחי-אדמה, גם אני אומר כד!"

והקשה מכול היה כשהתעקשה לומר – בכל משׁאַיִק־ומתְּנִיָּה עם אנשי המושבה דווקא **מלפפונות**, ולא מלפפונים. היינו מסמיקים מבושה כשהייתה מבטאת את המלה הזאת באוזני חברינו ומכרינו – ולא נסתר מעינינו הלגלוג שעל פניהם – אבל כל ההפצרות והתחננונים לבל תהיה נפליה מכולם, שתדבר בלשון בני-אדם, לא הועילו: במסכת תרומות ובמסכת מעשרות כתוב במפורש **מלפפונות** ולא מלפפונים, וכולם פה בורים ועמי-ארצות והיא לא תיכנע לבערות. אבל לזכותה צריך לומר, ששמות רבים של כלים, צמחים ומאכלים שלמדנו מפיה, נעשו ברבות הימים נחלת הכול.

מעלות השחר ועד חשכה הייתה עסוקה ברפת ובלול ובגן-הירק וליד דוד הכביסה העומד על האש המתפצחת מן הקוצים והזרדים, ובמטבח על הסירים, וטורחת בבית ובחוץ; אך בערב הייתה מתקדשת לקריאה ולעיון: רמב"ם, שפינוזה, קויפמן, ביאליק, עגנון, דובנוב, פרישמן... בשולי הדפים הייתה רושמת בעיפרון את הערותיה על מה שקראה, ואם מצאה טעות – דפוס או שגיאה בלשון – הייתה מוחקת ומתקנת, לעתים בצירוף דברי תוכחה למחבר.

אבי היה איש צנוע ומתון, ולא אהב להתבלט. בשקט וביסודיות היה מרביץ תורה בתלמידיו, ובשעות אחר-הצהריים היה עוזר בעבודות המשק ומכין את שיעוריו ליום מחר. תחילה, בהיותו מורה יחיד, היה מלמד כמעט את כל המקצועות, ואחר-כך, כשהתרחב בית-הספר וגדל, לימד עברית, תנ"ך וחשבון. אף-על-פי שלא היה איש דתי ולא שמר מצוות, הרי כשהגעתי לגיל אחת-עשרה, החליט שעליי לדעת תלמוד. בכל שבת אחר-הצהריים היה מושיב אותי ואת אחי הקטן ממני בכשלוש שנים ליד השולחן, פותח את הגמרא ושונה אתנו מסכת ברכות. נפשי יצאה אל הילדים המשחקים כדורגל במגרש שמעבר לרחוב, ובעיניים מזוגגות מדמעות, מתוך מרירות על כפייה זו, שלא ידעתי מה טעם לה, הייתי קורא אחריו "תנא היכא קאי דמתני מאימתי" וכו'. אך מעט-מעט נתחבב הלימוד עלינו, כיוון שהיה מקיף את ביאוריו בתיאורים חיים וצבעוניים על הווי חייהם של בני-עמנו בימי בית-שני, ומלפֶת אותם בסיפורים ואגדות.

העברית של אבא הייתה צנועה כמוהו, ללא מליצה וקישוטים וללא הפלגות אקסצנטריות. מלים בארמית שהיו משובצות במשפטינו, לא ניכרו כלל בזרותן אלא נטמעו באופן טבעי ביותר בעברית. הוא, שלא כמו אימא, לא ניסה לחנך את בני-שיחו ולהטיף להם שידברו עברית יפה יותר. אם

היה מעיר, הרי היה זה כדי לתקן שגיאות נפוצות, כגון בערבוב לשון זכר בלשון נקבה, או שאין לומר למה כשנכון לומר **מדוע**, או שאין לומר בציווי **הַבֵּט** אלא צריך לומר **הַבֵּט**.

במליצות השתמש על דרך הפארודיה או האירוניה, בעיקר במכתביו אלינו לאחר שיצאנו מן הבית. ובחוש ההומור העדין שלו, המהול בחיבה, היה לפעמים מתבדח על פעילותה הלמדנית של רעייתו. כך, למשל, במכתבו אליי לקיבוץ שדות-ים מיום י"ג בשבט תש"ג, כתב:

...אך על העיקר כמעט שכחתי לספר לך. חדשה חשובה מאוד: אמך התחילה בזמן האחרון להרצות הרצאות בתנ"ך, ואלה קנו להן פרסום רב. תָּמָה אני אם שמעו עוד לא הגיע אליכם. אימא כבר הרצתה על שירת דבורה, וכל השומעים אמרו פה אחד ששירה כזאת עוד לא שמעה אוזנם. ההרצאה השנייה הייתה על בריאת העולם והכול בדעה אחת כי עולם חדש התגלה לפניכם. אבל עליך לדעת כי גם הדבר הזה מטריד אותי מאוד, כי אימא דורשת ממני כל היום הב הב, תן לי עוד ספרים ועוד ספרים, לא די לה בספרים שבביתנו, ועליי להביא לה נוספים גם מספריית בית-הספר ומספריית המושבה, וכל זה אינו מספק אותה. עכשיו, למשל, יש לה דרישה שאמציא לה את ביירון. אולי אתה יודע מה לביירון ולתנ"ך? ובבית – מהפכה. אין כבר ארוחה בזמנה, ארוחת הצהריים נדחית עד הערב, אם אני שואל מה יש לאכול, אני מקבל תשובה הנאמרת בשאלה: הַבֵּאת לי את ביירון? הַבֵּאת לי את **במדבר** של פרישמן? וכו'. השם ירחם עליי!

בשנת תרצ"ח, בהיותו בן 48, הגה רעיון להנהיג "פרקי יום בתנ"ך" בקול ירושלים. עָרַךְ תכנית שלמה לכל ימי השנה, כתב מכתבים לרדיו, לוועד הלאומי, לאישים מן האוניברסיטה העברית, למחלקת החינוך, חזר וכתב תזכורות. לאחר שלא נענה, נסע לירושלים, דיבר עם דב סדן, עם יחזקאל קויפמן ועם עוד רבים, עד שלבסוף הצליח לגבור על כל המכשולים של אדישות ושל שגרה. תכניתו נתקבלה על-ידי הוועד הלאומי בראשות יצחק בן-צבי, והונהגה, קודם בקול ירושלים ואחר-כך בקול ישראל מדי ערב בערב.

לאחר שפרש לגמלאות, הקדיש את רוב זמנו ללימוד עצמי בפילוסופיה יהודית. יזם חוג חברים קטן, שהיו נאספים בכל שבת בבוקר לקריאה ולדיונים, והתמידו בכך שנים רבות. בשנותיו האחרונות – הוא נפטר בתשכ"ד, בהיותו בן 74 – התמסר לחיבור מילון של מלים נרדפות ושקד על כך שעות אחדות בכל יום. אך המחברות ובהן המילון הבלתי-גמור הזה אבדו ואינן. כל חיפושיי אחריהן לא העלו דבר.